

Nagy Károly levelei Bártfay Lászlóhoz (1831–1838)

(A szöveget gondozta és a bevezetőt írta: Kovács Katalin)

Nagy Károly a reformkor kevésbé ismert, de igen érdekes egyénisége, akinek életműve máig feldolgozatlan, 1797. december 6-án született Rév-Komáromban.¹ Apja, Nagy Mihály gyógyszerész volt, fiát is annak szánta. Nagy Károly alapfokú iskolái elvégzése után Komáromban, Pesten és Kolozsvárott gyógyszerészgyakornokként dolgozott. 1819-ben Bécsbe ment, hogy gyógyszerészi oklevelét megszerezze, s hogy mélyítse természettudományos ismereteit. Elsősorban vegyészettel foglalkozott, 1824-ben megszerezte a legmagasabb gyógyszerészi képesítést, a „doctor chemiac” címet. Eközben tökéletesítette francia, angol és német nyelvtudását, Huszár Benő orientalistától az arab nyelvet is megtanulta. A matematikai és nemzetgazdasági tudományok mellett szívesen tanulmányozta a csillagászat legfrissebb eredményeit. Ebben segítségére volt Johann Littrow, a bécsi egyetem csillagászati obszervatóriumának igazgatója, s a budai Gellérthegy Csillagvizsgáló vezetője. Nagy Károly mellette két évig Bécsben segédként részt vett az észleletekben és ezek értékelésében. A bécsi évek alatt számos tudóssal és magyar mágnással (többek között gróf Károlyi Lajossal, gróf Batthyány Kázmérral) ismerkedett meg, akik gazdasági és pénzügyek intézésével bízták meg. Littrow mellett Nikolaus Lenau költőt és Klauzál Imre kancelláriai hivatalnokot is barátjának mondhatta. Klauzál révén került kapcsolatba a Károlyi családdal: gróf Károlyi Lajos Nagyot főpénztárnokként, Klauzált pénzügyi tanácsosként magánszolgálatába szerződtette.

A főurak támogatásával Nagy többször megfordult Franciaországban, Angliában és 1834–35-ben az Egyesült Államokban tartózkodott. Párizsban megismerkedett Dominique François Arago francia csillagászzal és fizikussal, akitől szintén sokat tanult. Angliában felkereste Charles Babbage matematikust, akinek munkáját kiadta a Magyar Tudományos Akadémia költségén, 600 példányban (A természetes számok logaritmái 1-től 108 000-ig. Szerkesztette Babbage Károly. Sztercotip harmadik kiadás, készült Nagy Károly felügyelete alatt. London, 1834. október 1. Magyar előszóval és bevezetéssel ellátta Nagy Károly.) Az Egyesült Államokban Jacques Lafitte francia politikus közreműködésével megismerhette az amerikai tudományos, művelődési és közgazdasági intézeteket. A Philadelphiai Filológiai Társaság rendes tagjává választotta. Az úton szerzett tapasztalatairól, élményeiről beszámolt a hazai lapokban: a Figyelmezőben, a Társalkodóban és a Tudományos Gyűjteményben. Amerikából visszatérve Bécsben telepedett le.

¹ Nagy Károly életrajzára vonatkozóan lásd: Szinneci József: Magyar írók élete és munkái. 9. kötet. Budapest, 1903. 659–663.; Pallas Nagy Lexikona. 12. kötet. Budapest, 1896. 917–918.; Táplányi Endre: A magyar reformkor neves tudósa: Nagy Károly (1797–1868) élete és működése. Gyógyszerészet, 23. évf. 8. sz. 304–308.

1832. március 9-én a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjává, 1836. szeptember 6-án pedig a matematikai szakosztály rendes tagjává választotta a matematika terén nyújtott tevékenysége elismerésként. Az 1835-ben Bécsben megjelent az *Elemi arithmológia. Arithmographia* című művének első kötetét az Akadémia 200 aranyforint jutalomdíjban részesítette. A második kötetet 1837-ben adta ki *Elemi algebra. Számítás közönséges jegyekkel* címmel. További két munkát is megjelentetett *A kis számító*, illetve *A kis geometria* címmel, melyek iskolai tanulók számára kívánták megkönnyíteni a számítási alpműveletek és a geometriai alapfogalmak elsajátítását. 1837–1843 között az Akadémiai Almanach asztrológiai naplójának és kalendáriumának szerkesztője. 1839-ben az Athenacumban jelent meg cikke *A magyarországi mértékek* címmel, melyben a tizedes mértérendszer hazai bevezetését javasolta.

1832–36 között gyakran megfordult Pozsonyban az országgyűlésen, ahol közelebbi kapcsolatba került Kölcsy Ferencével, Deák Ferencével, Klauzál Imrével, Orosz Józseffel és Batthyány Kázmérral, ez utóbbi 1835-ben meghívta gazdasági tanácsosnak bicskei birtokára. Batthyány támogatta tudományos munkásságának folytatását is. 1840-ben jelent meg az *Első magyar földteke* című munkája, illetve ennek mellékleteként *Az égi és földtekének használata* címet viselő műve. Megtakarított pénzén és Batthyány támogatásával 1847-ben Bicskén hozzálatott egy csillagászati obszervatórium építésének, de az 1848–49-es harcok miatt a munkálatok félbeszakadtak.

Nagy Károly szabadságharc alatti tevékenységéről semmi közelebbit nem tudunk. A világosi fegyverletétel után elfogták, s mint politikailag gyanús személyt Pestre hurcolták, rövid idő után azonban szabadon engedték. 1853-ban elhagyta az országot és Párizsba költözött. 1856-ban azonban szeme megbetegedett, s egészen megvakulva tért vissza Bécsbe, ahol némileg javult állapota. Hátralevő éveit Bécsben és Párizsban töltötte, tovább folytatta csillagászati kutatásait. 1862-ben francia nyelven tanulmányt jelentetett meg az üstökösökről *Considérations sur les comètes ou élémend d'une cométologie* (Paris, 1862.) címmel, 1866-ban pedig Lipcsében jelent meg munkája a *Die Sonne und die Astronomie*. 1868. március 2-án halt meg Párizsban. A Magyar Tudományos Akadémia 1876. december 18-án tartott ülésén Kondor Gusztáv mondott emlékbeszédet Nagy Károlyról.

Nagy igyekezett bekapcsolódni a kor politikai-publicisztikai küzdelmeibe is. Az előrehaladás első lépcsőjének a népoktatás fejlesztését tekintette, erről Csendes álneven jelentette meg cikkeit a Pesti Hírlapban az 1840-es években. Az elemi iskolák földrajzi és csillagászati oktatásához föld- és éggömböket szerkesztett. Az augsburgi Allgemeine Zeitungban közölt magyarellenes cikkekre válasziratot készített, melynek kéziratát 1849-ben egyik barátja politikai tartalma miatt – a meghurcoltatástól félve – elégette. 1841-ben jelent meg névtelenül *Daguerriotyp* címmel szatirikus, tanító célzatú munkája, melyben negyven képben mutatja be korát. Mintha egy fényképalbumot lapozgatnánk, úgy veszi sorra a szerző a kortársakat foglalkoztató problémákat. Miközben bírálja az ország elmaradottságát, rendies társadalmi és gazdasági szerkezetét, javaslatokat is ad a reformok módjára, gyakorlati megvalósításukra vonatkozóan.

Nemcsak elméleti tevékenységet végzett a reformellenzék oldalán. Az 1830-as évek elején bekapcsolódott a magyar rendeknek az elfojtott lengyel szabadságharc menekültjeit segítő munkájába. A megyei nemesség 1831 nyarán gyűjtési akciókat szervezett, nagy lelkesedéssel fogadta a Magyarországon átutazó, emigrációba kényszerült lengyel nemeseket, ezenkívül bálokat, ünnepségeket rendeztek tiszteletükre, melyek bevételét a lengyelek javára ajánlották fel.² Nagy Károly is a gyűjtések egyik szervezője volt, visszatérő témája ez leveleinek 1831–32-ben. De ennél többet is vállalt: a rendelkezésre álló pénzeket továbbította a rászorulóknak, menekülteket szállásolt el, útlevelet szerzett számukra.

Nagy Károly legközelebbi barátainak egyike volt Bártfay László, aki 1797. május 6-án született Felsővadászon. Miután 1815-ben Kassán befejezte a jogakadémiát, 1823-ban sikeres ügyvédi vizsgát tett. 1819-ben a Károlyi család titkára és ügyésze lett. Körükben ismerkedett meg Kisfaludy Károllyal, akihez szoros barátság fűzte. Levelezett Kazinczy Ferencsel, barátságot kötött a kor irodalmi életének szinte valamennyi vezető személyiségével. A Kisfaludy által 1822-ben Aurora címmel megindított lap munkatársaiból, szimpatizánsaiból megalakult Aurora-kör számára Bártfay adott otthont pesti házában, az irodalmi szalon az 1838-as pesti árvízig a hazai irodalmi élet egyik központja volt. Az árvíz után Bártfay családjával a Károlyi-palotába költözött át, Károlyi György gróf titkáráként. 1831. február 17-én a Magyar Tudományos Akadémia történeti osztálya levelező tagjává választotta, 1832-ben pedig pénztári ellenőr lett. A Kisfaludy Társaság alapító tagja volt. A kor irodalmi és politikai életére nézve fontos forrást jelentenek az 1838–1841 és 1849–1851-es évekről ránk maradt naplói, melyek a kor hírességeinek hétköznapijait villantják fel számunkra.³

Nagy Károly Bártfayhoz intézett levelei a közeli barátnak szóló szókimondással és őszinteséggel tárják fel írójuk nézeteit. Nagy Károlyban a liberális mozgalomnak a demokrata elvekhez közel álló, radikális oldalágának jellegzetes személyiségét ismerhetjük meg: elkötelezettség jellemzi őt a polgári átalakulás programja és a nemesi reformmozgalom iránt, ugyanakkor határozott arisztokrácia-ellenesség és fenntartások a megyei nemesség ellenében is. Nézetei a kor országgyűlési ifjúságának nézeteihez állnak leginkább közel, 1848–49 demokratáinak igen korai hangja csendül ki soraiból. Ezt a hangot a megfontoltság öltöztet magukra öltő korabeli röpiratokból, a közvélemény elé szánt megnyilatkozásokból nem ismerhetjük meg – létezését azonban bizonyítják Nagy Károly levelei is.

Nagy Károly Bártfayhoz intézett 47 levele az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárának Levelestárában található. Ezekből közlünk válogatást. A levelek feldolgozása során a helyesírást az *credi* hangalakokat megőrizve modernizáltuk. Az idegen szavakat a Nagy Károly által használt alakban hagytuk és – ahol az szükségesnek látszott – a főszövegben szögletes zárójelben magyaráztuk.

² Horváth Mihály: Huszonöt év Magyarország történetéből 1823-tól 1848-ig. 1. kötet, Genf, 1864.; Kovács Endre: A lengyel kérdés a reformkori Magyarországon. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1959.

³ Bártfay László naplójából 1838–1841, 1849–1851. (1–2. kötet.) Budapest, a Petőfi Irodalmi Múzeum és a Népművelési Propaganda Iroda közös kiadványa, 1969.

1.

Leveled, kedves Lacim, vevém, de te jó ember 25-dikén írsz a 17-dik Juliusról, s úgy írsz, amint kell, s köszönöm; azaz a gazemberekre és huncutokra nézve, akik a leveleket felbontják és elolvassák, s ha valamit találnak benne, ami nem kényük szerént való, úgy oda se adják: bár mind az akasztófán látnám függeni az emberiség gyilkosát!!

Nem írsz Mayerhof[f]erről s Kollerről, nesze egy rakás fizetnivaló, s kérdezd meg az embert, aki most ismét haza fog térni (okát nem tudom nyilván, de tudom, hogy nem jól tesz), hogy kifizessém-é ezeket.

Mayerhoffcr	1568.50
Koller	2360. –
Sadtler Hraus[?]	170.24
	4099 f 17 6 pénz

Tudod, hogy itt 1695 f-otok van a régibb számadásomból. Lcküldjem-é az ezüstöt és a kocsikat, s lehet-é valakire most valamit bízni?

Hát kedvesed megérkezett-é már valahára, s hogy van? Ezt én körülállásosan akarom tudni, te gonosz ember!

Imre jobban van, de a hazai dolgokon úgy megijedt, hogy sietni akar; megnyugtattam amint lehetett, s reménylem, bolondot nem tesz. Felesége rosszabbul van, mint volt. Húgája schogy sincs.

Az a 17-dik Julius⁴, kedves barátom, egy igen nevezetes nap országunkra nézve; vérrel van a históriába írva, s az agyonverettek és megölték árnyéka örök üldözéssel kövesse a gyilkosokat; hát nincs más mód a szegény éhest és szűkséget szenvedőt nyugtatni, agyon kell azt löni és lóval gyúrtatni? És, barátom, mit tesz az „der Hefen des Volkes” [aljanép], amit a Beobachter⁵ nevez?? Ezek valami ocsmán állatok, amelyek emberformába öltöztvén csak nyomorúságot szereznek, vagy pedig ezek a szegények azok, akik véres verejtékükkel egész életükben azért dolgoznak s éheznek, hogy az igazi Hefen (amely felyül úszik) kényére nyomhassa őket? Jaj, barátom! Csakugyan kételkedni kell némelykor az Istenségen. Jupiternek legalább volnának még mennykövei.

Az Úr áldjon meg, kedvesem, legjobb áldásával, tiszteld feleségedet, barátiadat. Ezt a rongyot az öreg adja néked, s írd meg, kérlek, hogy vetted-é ezen 31-diki juliusi soraimat s írd a fizetések felől s hogy vagy, egyebet semmit, mert

⁴ Az Európában terjedő kolerajárvány 1830 végén Magyarországot is elérte, különösen nagy veszteségeket okozott az északkeleti megyékben. A betegség terjedését kordon felállításával igyekeztek megakadályozni, kevés sikerrel. A kolera miatti elkeseredés először Pesten csapott át megmozdulásba. 1831. július 17-én a pesti diákok a tanév befejeztével a kordon miatt nem tudták elhagyni a várost, ezért a hatóságoknál erőszakos fellépéssel kényszerítették ki a dunai átkelés engedélyezését. A város munkássága is csatlakozott a tanulóifjúsághoz, megpróbálták elfoglalni a városházát és a fegyverraktárakat. A katonaság sortűz állította helyre a rendet.

⁵ Österreichischer Beobachter című ausztriai napilap, 1810-től jelent meg.

különben a gaz huncutok a leveledet ide nem adják, az akasztófáralók már több levelimet elvették egészen.

Csókollak

[A levél valószínű keletkezési dátuma: 1831. július 31.]

2.

Hát te, kedves Lacim, kitértél a nyomásból, hogy oly kegyetlenül káromkodsz, god dame [istenverte]! S nem tudod-é, hogy ha egy betegség 10-20 ezreket lenyom, az éhség 2 háromezrezt, a háború meg 2 vagy 3 milliót, úgy nemsok mesterség kell hozzá 20, harmincat a másvilágba vagy 4 fal közé küldeni? Az alacson lélek, barátom, az önkényt, a despotiát megszokja s szokásból tűri, a rakás pedig alacsony lélek, a rakás pedig minden. Azt nem csudálom, hogy csudálod, miért nem találkozik csak egy is, aki ezen alávaló gaz levélbontogatásért szólna, (noha okát se szokás itt valaminek adni), de, barátom, minden levelet felbontnak ám, ha nem olyané, aki maga is csak gaz. Jaj, barátom, mely jobb sorsot érdemlenc ezen gyülevész, félholt, számár, ostoba, szardcák, kába, bohó, huncut, gaz, alávaló, bruta, oktalan, vad, ízetlen, semmirekellő, hitván, esztelen, félbolond, redves, büdös penészcs, elfajult, rothadt szarsár rakás? Ne káromkodj tehát, az eb teremtetett, ezen az akasztófának megérett kutyaikon, mert különben vélem lesz dolgod, hanem írv vagy írass valami automatával minden másodnap legalább, hogy tudjam, mit csináltok s hogy vagytok. A tiszti hírek azt beszélik, hogy már mind meghaltatok Pesten, Budán s nem is bánnák, ha úgy volna, mert még tán mozogni is tünatok[!], ha piszkálnának jól benneteket. Igen-igen nagyon örvendek –, ha még szabad örvendni –, hogy kedvesed, az én nagyon tisztelt – s ha megengeded – szeretett feleséged visszatért s karjaid közt van; megírom Miminck, aki örülni fog szegény, aki alighogy úgy [!] pár pohár vizet ivott Károly fürdőjében, már majd ismét oda lesz, ha a szép alföldi s megyeri híreket fogja meghallani.

Megycen, kedves Lacim, úgy hullanak az emberek, mint az efemerek [néhány napig élő növények], s úgy látszik, hogy ez a szegény tót falu kiürül egészen; 9 nap alatt 230 ember holt meg. Mi is várjuk itt, barátom, kiterjesztett karokkal ezen áldott szép muszka presentet [ajándékot], majd odaadjuk érte neki az országot, ha kéri. A Wechslidet [váltódat] addig is elteszem, míg a 15 799 f-ot felvehetem, többet efelől nem mondok, mert csak majd ezután megyek el Fíg-dorhoz, egyébre nékem szükségem nincs.

Az a rossz browbass [crószakoskodó] több bajt csinált nekem, mind[!] amennyit ér. 2-szer sétált Posenba, de Megycen sokkal jobban tetszik neki, mert Moson vármegye megijesztette s hazament: ha, barátom, ide nem csatolna, vasazna, szegezne, kötne, ragasztna ez a sok hitván morvai, bécsi s más egyéb nagyúri személyes dolog, úgy lefutnék hozzád, mint egy szélkuty (agár), nem bánnám én aztán contumaziásson akárki, én tudom, bé nem ülnék deszkabódéjába a németnek. De ezek a még eddig szűz vármegyék úgy felszoknyázták magukat, hogy annak nem fér senki lába közé. Ilyen még Moson, Komárom, Esztergom, de meddig?

Hogy pénzt adtál, barátom, Prasnovszkynak, köszönöm, azt majd külön számolom s minden iromanyaidat s contóidat majd csak valahogy általadom.

Ezek a Koller-, Mayerhof[f]er-félc emberek engemet csak bombárdálnak pénzéért, kurvaannyok, úgy-é?

Servus, kedvesem, csókollak forróan

8 Aug:[1831]

4-diki leveled ma jött, s így most 4 nap kell egy levélnek, de még cz transeat [átmegy], csakhogy ideadták.

3.

Csókollak soraidért, kedves Lacim, 4 nap jöttek idáig, t.i. 2 nap volt szükséges, hogy elolvassassák s úgy füstöljék ki belőle, ami az orrokba[n] kedvetlen bűz lehetne. Ami Gr[óf] Istvánékat⁶ illeti, én annak az Úrnak, aki a dolgokat viszi (vagy vinné?), egypár érzékeny sort írtam, és a többek közt azt is, hogy azon sok Kontós Ember, akit itt minden utasítás nélkül hagytak – s a pénziért kiabál, mint a nyársra fűzött –, a Károlyi névre nem nagy becsületet hoz, akármilyen legyen a keresztneve. (Incurabilis egy Assemblée. [gyógyíthatatlan egy gyülekezet])

A csongrádiak, barátom, aligha nem sietnek a Te Deummal, mint a bécsick (inverse) a gödrökkal, amelyeket 6 héttel ezelőtt nagy bőséggel ástak; sokkal jobb lenne a Te Deumnál vigyázni, tisztogatni, takargatni és tanulgatni és még egy-néhány gatni. Ti pest-budaiai is elbízátok magatokat, és miért? Azért, hogy a betegség culminatioi pontja (astronomice mondva), azaz legnagyobb dühe elmúlt, de nem ám a betegség maga; éppen ily szomorú példa Galícia (ha szomorú példa kell akármire, találsz eleget az Ausztriai Monarchiában). Nincs egyéb mód, barátom, mint házról házra vizsgálni a betegeket és [az] azoknak látszókat és mind valamennyit meggyógyítani.

Lásd, barátom, itt a dolgot methodice veszik, mert tanul ám az ember, ha sokat lát, sokat hall, sokat érez, ha nem tanul is. Úgy p.o. amint említém, előre vermeket ástak valami egyszázadára a népességnek, szép mélyen és négyyszegűen. Szinte öröm volt a jövő lakhelyét szemlélnie a németnek. Azután, barátom, kikergették az embereket a városból, azokat t.i., akik csak a kezükkel szokták eddig kenyereket keresni, így valami 10 ezer olyan úgynézvezt népsepreit kiscpertek, s ami megmaradt, majd csupa rationalis lény, kivéven hogy a sült csirkét tenné istenének, ha nem szégyenlené magát a Bramináktól. Azután, barátom, egy rakás ispotályokat csinálta; az egészségfenntartási egyesület nevébe[n] ezekre publice koldultak nyomtatva – egy igen szép módja az uralkodásnak –, amit a koldus pénzből nem elégíthettek ki, azért adósok maradnak. Némelyek azt mondják, hogy a békoldult pénz másnak kell olyanforma zsebpénzre, mint ti adatok Benczének. Ez meglévén, barátom, nagy bőséggel 8 nap egymás után a város és külső városok minden szegében fényes és nagy processiókat [egyházi körmeneteket] tartottak, jó hideg szélbe[n], és úgy hívták nagy nyughatatlansággal az ellen-

⁶ Károlyi István gróf (1797–1881) az MTA igazgató tagja, később a Szent István Társulat, az írói segélyegylet, valamint az OMGE elnöke.

séget. No, már most elhiheted, barátom, hogy tovább ennyi kérésnek ellent nem állhatott a cholera és végre a szíves meghívásnak engedett. De a poltron [gyáva, szájhős] már most fut tőle; a doctorok (orvosok), barátom, előrefutottak, és alacson szokdeclem magaviseletek a megvetésnél és üldözésnél egyebet nem várhat. Ezen degenerált, hitván institutum más organisátiót kíván, mert miolta a zsidókat is bevették keblekbe – akik jól tudják, mit kell kezdeni, hogy pénzt keressenek –, ugyanazon szent tűz öntötte el mindegyik mellét, amely Jeruzsálemet végre elemésztette. A papok, barátom, jólelkű, emberi érzelmű, drága szívességű őrzőangyalok, a csengettyűvel, a tömjénnel csak járnak s sietnek, hogy el ne mulasszák – nem tudom, a holtat-é vagy a taxákat [adókat] –, de hogy embertársai lelki segédjüket még tovább is használhassák, nem nyúlnak a beteghez, hanem hosszú fogókat csináltattak magoknak, evvel adnak ostyát az ajtón bé s mennek egy máshoz. Az ispotályoknak különös nagy haszna van, mert míg a szegény betegeket kicepelik, addig már félholtak, s nincs nagy gondra többé szükség, ha valaki más bajba[n] van, azt is kicepelik és úgy bánnak véle, mint a többivel. Innén mondják azután, hogy más betegség is cholera[n] végződik. Proficiat [Majd kiderül], ne csudáld majd, barátom, ha így a gödrök teli lesznek, mert azokat hiába nem akarták ásni.

Ládd, barátom, hogy érik a nemzetek iparkodások és tökéletességek célját, ki – tán Szolón vagy Montesquieu – tudott volna azon hegedülő, táncoló, eskába kovácsoló víg cigánynemzetnek analógusabb foglalatosságot adni az akasztásnál?

Kazinczy emléke nékem örök emlék, könnyeket néki, de záporcsőt sírnék, barátom, a lengyel szabadságért. Győzött a vad, győzni fog tovább is, s érezzük maholnap koszorúi nyomát.

Barátom, a te replicád nem lehet egyéb, mint széplelkű, tiszta szívű és előre is csókollak érte, de nem félsz, hogy felfordítom tökfecemmel? Te nékem mindig egy kedves Ritter [lovag] vagy, akárki részére harcolsz, és ha szép Dirne [szajha] nem vagyok is, a győzdeclem jutalmát, ha több csókban állna is, szívesen neked adom.

Tiszteld, csókold kedvesidet
barátinkat
ölellek

15. 7ber [szeptember] 831.

4.

Olvasd el csak, kedves barátom, a tegnapi (24 7ber [szeptember]) bécsi újság első lapját. Courjosus [érdekes] dolgokat fogsz benne találni, és annnyival is furcsábbakat, mint tudod, hogy az itti újságok a kormányzarószék diametralis (álménérői) organumai. Az itt kimondott princípiumok szerint a júliusba[n] agyonlőtt pestiek polgárkoszorút vagy emlékkövet érdemeltek, mert előre látván azt, amit a bécsi bölcsesség nagy hasrágás után most itt kinyomott, a hazát egy nagy veszelytől menték meg, amint az alkalmatlan cordont széjjelverték. Az egész

alkotmány, barátom, egy nevezetes bélyege az alacson lappangó mellékes és undorodást okozó jcsuitismusnak: Azt teszem csak hozzá, hogy az, ami localis (Bécs-et illeti), merő hazugság, az egész népesség szemébe tett szemtelen hazugság abban.

Ti is úgy tesztek, kedves barátom, mint – mások. A sok jószívű a holtak lajstromára teszi azt, akit szeret, úgy szeret, hogy az örök boldogságot kívánja neki. A megholtak között egy nevezetes ember sincs. Ha ezt valaki meghallja, azt véli majd, hogy ez csupa galantéria [előzékenység] a cholérától, de ha mind valamennyi is ad patres megy [meghal], megint csak azt mondom, hogy egy nevezetes se halt meg, c[ez] megint gorombaság, fogja felelni.

Mit akarsz te, barátom, a könyvek könyvével? (Alcoran [Korán]) Majd arra a gondolatra hoztál, hogy az ángoly bibliai társaság⁷ tagja vagy, és egynehány actiád [részvényed] rosszul fizeti az interest [kamatot]. Ha ebben a régi könyvben örök igazságok vannak, annál több benne az örök hazugság is, az a mi bajunk, barátom, hogy 1800 esztendő óta jobbat nem tudtunk öszvérfirkálni.

Te minden pítypottyért megharagszol, barátom, mint most arra a szegény Gazettére bosszonkodsz. Az olyan emberre, barátom, mint ezen újság Redactora (Genoud⁸), igen nagy szüksége van az úgynevezett 5 nagy hatalomnak, és az annál inkább hasznos, mióta láttuk, hogy a francia tüzet a legjobb vízipuskával oltani. (Place Vendôme). Olyanok is most ezek a franciák, barátom, mintha Perrier⁹ mind valamennyit hideg vízzel kristályozta volna meg. De majd megint megmelegszenek azok és nemsokára megfordítják a rudat. Azonban, barátom, azon locska-fecske nem jött oly messziről, mint Paris, és az újságokba[n] nyoma sincs; az ilyen hírek (és még más egyebek is) egyenesen egy idevaló fabrikába[n] készülnek, mégpedig durván az Udvari Magyar Cancellárián, s úgy sémitődnak és fényesítődnak azután ki az Echo által, &&&.

Benneteket, barátom, nagyon kívánnék látni, s ha a cordont felbontják, le is futok, ha csak egy órára is, hozzátok, és megnézek benneteket, hogy mit csináltok, mert csinálnotok kell valamit, ha mindjárt rongyos gatyát fódoztok is. A te confusus Confutziusod egy szardeák, és majd olyan confusus, mint én, aki egyszer kalendáriomot, másszor nyugtatványt, egyszer a Kometákról [üstökösökről], másszor a farkokról, egyszer a Sublimior Mathesisba[?], másszor az inferiör ...ba firkál, fecseg. Az én embercímről semmit se tudok, 9 napja, hogy levelet nem vettem. Éppen most olvasom, hogy 21-dikbe[n] Megyeren a tisztartó házat felgyújtották, és elégett egy más szomszéddal együtt. Klauzál háza (a keleti szomszéd) megmentetett.

Servus, csókokkal számtalan
tisztelem kedvesidet

⁷ 1804. március 7-én Londonban alakult meg a Brit és Külföldi Bibliaterjesztő Társaság.

⁸ Antoine Eugène Genoudé (1792–1849) francia publicista, 1820-tól a Gazette de France kiadója.

⁹ Casimir Périer (1777–1832) az 1830. júliusi párizsi forradalom vezetői közé tartozott, 1830. augusztus 3-án a képviselőház elnöke. 1831. március 13-tól az új kormány élén nagy szigorral lépett fel a további rendbontó törekvések ellen. A kolerajárvány áldozata lett.

25 7ber[szeptember] 831.

Nincs a ministrans¹⁰ primásnak candidálva [jelölve]?

5.

Tudom, hogy örvendni fogsz, kedves Lacim, ha az új leveleket látni fogod, én is ugrottam egyet, barátom, s oly jólesett szegény fejemnek, mint a setét felhőkkel küzdő hajósnek végre a polaris [sarkcsillag] ragyogása. Az igaz, hogy csekély fény ez, Lacim, de mégis az és legalább nagyobbra emlékeztet.

Mostani korunk nem ön- vagy vaspor, hanem csupa ópium, s amint részek, úgy lusták is vagyunk, s csak nyughatatlan érezzük, hogy valami nyom bennünket anélkül, hogy tudnánk magunkon segíteni; s igen jól lehetne bennünket többi európai társainkkal a macskához hasonlítani, akinek hólyagot kötöttek a farkára, vagy még szebben egy kutyához, kinek podexét [ülepét] terpentín olajjal kenték bé; s ezen utolsók csupa ángolyok, mert az Reformbill¹¹ a terpentínolaj. Az első inkább franciák, s a hólyag Fülep Lajos. Igen szép más ily aesthetikai hasonlításokat lehetne a többi csoportokról is tenni, de majd még a hydránál utálatosabb férgekre találunk, jobb pedig az undorodást kerülni. A te Hollingered oly kegyes volt, hogy a 6 fpengő aláírási árát Shak[e]sp[ea]r[e]-t, éppen egy kis idő alatt 10 forintra méltóztatott emelni, annyit pedig nem ér; de igen reménylem, hogy rövid idő alatt vagy az egész könyvtára antiquarice adódik el, vagy ismét megalázza magát s öt forintért is a nyakunkba veti. Ismétrem jól a szép madarakat, s mivel oly nagy szükséged nincs rá, kedves Lacim, enged meg, hogy legalább egy pár forintot részedre megkímélhessek. Míg itt neked firkálok, kedves Lacim, a mi kedves német hazánkfiái cifra ruhákban mászkálnak s ólálkodnak. Már jó ideje, hogy tanulgatták, hogy lehet a legnagyobb büszkeség mellett port nyalni s egyebet. Odamennék hazánk 350-400 válogatottjai, s amint csak szégyenítést várhatnak, majd elhozzák még magokkal mind a hazafiaik, mind a német, mind más nemzet megvetését. De jólesik az ostobáknak, akik érezvén alacson lelkeket s velőtlen koponyájok szalmakönnyűségét, ott kereskednek, ahol még kevesebb van; igen megérdemlik a német megvetését, mert mint ítélet nélkül lévő műszerek, gyáva játékvá váltak uroknak. Uroknak mondom, mert a rabságot anyjok tejével szívták bé, s igen jól béillenek alattvalóknak. S így állanak tehát szembe[n] a szamarak, többi hazafiaikkal? S majd tetteiket szégyenlőn még azt védni is fogják, s mélyebben gyökereztetik a civódás mérgét. Így mutatta meg most a magyar, hogy nem érdemli, ha a külföld, ha a jobb és szabadabb ember őt észreveszi, nem érdemli, hogy a nemzet nevet viselje. S így vált egynéhány servilis lélek az egész haza gyalázatjára, s amely csekélynek is tet-

¹⁰ ministráns: Helmezy Mihály (1788–1852) író.

¹¹ 1830 októberében Angliában a Whig párt szerzett többséget a választásokon, és Charles Earl of Grey új kormánya új választójogi törvényt dolgozott ki. A hosszas parlamenti küzdelem eredményeként 1832. június 4-én elfogadták az ún. Reformbillt, mely nagymértékben kiterjesztette a választójoggal rendelkezők körét és korlátozta az arisztokrácia politikai túlsúlyát.

szenc a dolog, oly szörnyű következésű az magában, s eléggé megmutatja, hogy egy oly nemzet, akivel ily módon lehet comedizni, messze van még azon céltól, amelyet az emberiség elérni törekedik. És hogy örvend, hogy tapsol a markába azon egy-két Sátán, mely könnyen szerez a nemzetben egyenetlenséget, részrehajlókat, hazaárulókat, mely könnyen csinálhat minden intésre lázadást, ha egy oly része megy az országnak – mint a disznó, ostobául – legelső hívására. Jaj néked, Magyarország, ha nem tudsz magyar lenni!

Miska meg kis Koch¹² czersze[r] csókolnak, én is, kedvesidet nagyon tiszteltem, barátinkat számtalan csókolom. Az Úr áldjon meg benneteket, s mentsen meg a némettől, muszkától

Servus

5 Mars 832.

6.

Te egy igen becsületes ember vagy, kedves Lacim, hogy tulajdon hibádat elcsméred, de igen csókolásra méltó, hogy azonnal írsz is, mihelyt a meggyőződés lelkiismereted egy kicsit bosszontja. Azonban én se igen sok levéllel gyűjtöttem dolgod, miolta elmentem, és nem is volt jogom tőled sokat várni. Most már meggyűlt a bajod, tehát én is egy rakás kérdéssel zaklatlak.

1. Megkaptad-é Helmecczy Miska óratokját?

2. Bécsinálta-é az órát a mechanicus?

3. Azon voyage [utazás] [...]strolabe egy füzetjében 2 rajz volt téve a gőzmachináról. Vajon kézhez vette-é azt a m[é]lt[ósá]g[o]s gróf? Ezen rajzokat Miska csinálta hamarjában, aki titeket csókol és Mödlingbe[n] lakik, Brühl mellett. Reményilem, hogy ott megerősödik.

4. Megkaptad-é azt, ami a tiéd volt,

és 5ször a Rosenthálnak szóló táskát? Ez a Rosenthal ember tán nincs is Pesten. Mert különben ő oly fiú, aki mindjárt ír, mégpedig igen conscientiose[n] [lelkiismeretesen] ír minden irkafirkára.

Koch, kedves Lacim, még nincs itt, és nem is tudni, mikor lesz.

Az a peccsét a te íróasztalod posztóján kitisztítandó lesz, barátom, és nem lesz szükség azt lenyúzni s más posztót tenni rá.

Az igaz, hogy neked egy infamis [gyalázatosan rossz] hegyes és poros utcád van, de que a faire [mit lehet tenni]? Ha a városba mész az újonnan elrontott házhoz, ott még több porhoz lehet szerencséd.

A gőzmachina, barátom, aligha complet nem lesz, a számok el voltak cserélve, és a tárgyak más ládába[n] lesznek. S így minden bajnak vége, csak azt petyegem szünetlen, hogy senki se merjen valamihez hozzá is nyúlni, különben pert indítok a fejére, s tudom, hogy az oly dolog végét semmi becsületes ember el nem éri – a propos ösmeritek ti már azt a kis Brochurt [röpiratot]: Eine Stimme

¹² Id. Heinrich Koch (1781–1861) osztrák építész és iparművész. Károlyi György gróf rábízta főti kastélyának és pesti palotájának átépítését.

aus Ungarn¹³, ebben igen furcsa dolgok (curjosa) vannak. Ez a német-tót-diák magyar ember nagyon haragszik a 1830-diki gyűlés 8-dik articulusára¹⁴, s azt mondja, hogy az egy igen ostoba törvény, amely valakit egy nyelv megtanulására kényszerít. Ha igaza van a mi hazánkra, tehát azt a jövőendő megmutatja s ha ezen törvény a természet ellen van, úgys elenyész, ha az nem effectuálható [hajtható végre]. Azonban az ő privát ideája igen megengedhető, és azt phylantropicusnak is lehetne gondolni, csak hogy a fő dolgot mégis elfelejtette az öreg. Azt t. i., hogy ha a mi, anélkül is beteges, representationk [képviselőtünk] és törvénykezősünk, meg tanításunk módja sohasé fog meggyógyulni, ha a recepteket oly nyelveken írják, amelyeket nem érti minden. Ha az a szó: nemzetiség semmi, úgy az öregnek igaza van. De akkor nem lesz Magyarország, hanem 44 és 50 grad [fok] szélesség és 32-44 szélesség közt Európában lesz egy darab föld, amelyet 8féle nyelvet beszélő csoport fogja lakni, és ezek végre külön diétát, külön minisztereket és külön törvényeket fognak kérni, vagy éppen annyi külön respublicát képzelni. Az öreg gondolatja szerint sok tetemes jobbítások volnának béhozandók, de az Istenre kérem, hogy lehetne már 8féle nyelven jobbításokat hozni egy hazában. Úgy látom, hogy az öreg úr ezt nemigen gondolá meg, kivált midőn az Acemiáról szól – akinck az írását dedicálja –, s akire nagyon haragszik, mivel még eddig csodát nem tett; azt véli, hogy oly Academia (Nemzeti Academia) is felállhatna, ahol mindenféle nyelven beszélnek és írnak. Ezen abszurditást tovább nem akarom fejtegetni, mert ezt az öreg maga is jól érezné, ha eszibe jutna, hogy még affélét Amerikába[n] is szégyenlenc valaki mondani.

A könyvecskében azonban sok oly kifecamodások vannak, amelyeket már megszoktunk, s a temérdek sok rossz oldalai hazai állapotunknak nyersen vannak illetve. Látszik legalább, hogy a sok hibát lassan-lassan több kezdi érezni, s így majd jön a segítség is, csak hogy az ilyenforma írók igen a generalisatiót [általánosítást] kedvelik, s a mostani könnyű methodus szerint kevéssel sokat mondanak, s azt mondják, amit már ezerszer hallottunk. A sajtó szabadságát nagyon vitatja, de erről egy egész értekezés kell, amelyet én feltettem magamban, hogy imígy-amígy öszvefirkálom; az ezen tárgyról írt munkák valóban derekak, de hazánkra más tekintetek vezetik a közönséges javaslat haszonvétét. Ami a magyar nyelv ápolgatását s kiterjesztését illeti, az igen meglehet, hogy egy nehéz és tán köszönet vagy inkább jó és tartós következés nélkül való munka – de kötelesség. Erről is kell egy mély, de nem oly Hitel-forma értekezés, mert megingatja a nemzetet. A mostani időben a nemzetek is úgy halnak, mint az egyes ember.

Tudod már, ugye, hogy a franciák ismét bolondulnak. Egyébként azt nem nevezhetem, mert egy oly ész nélkül való számár, ostoba revolútiót vagy inkább öldöklést eszes nemzetnek vagy népnek nem lehet tulajdonítani. Ez egy csupa mánia, én azt gondolom, hogy ez a szar nép mind valamennyi egy mécsárszécéből

¹³ Eine Stimme aus Ungarn. Hoffmann und Campe, Hamburg, 1832. A röpiratot Magyarországon Wiegand Ottó hozta forgalomba titokban. Mérey Sándor személynök nyomozásának eredménye szerint a szerző Bzduch Pál volt.

¹⁴ Az 1830: VIII. tc. kimondja, hogy senki sem viselhet hivatalt és 1834. január 1-jé után nem folytathat ügyvédi gyakorlatot a magyar nyelv tudása nélkül.

termett, hogy oly kutya módra ok nélkül egymást mardossa s marcingálja; majd meglátják, hogy vezeti ez őket bizonyos rabságra, addig is lófasz a seggükbe a szamaraknak. Napolcont nekik vagy Tamerlánt¹⁵, az észnek úgyse tudják hasznát venni.

Monachiumban is egy pár ezret agyonlövetett Wrede, amint ma írják levelekben, és egy szörnyű todulás, lázadás volt a városban.¹⁶ Ez mind, barátom, nem a szabadság útja. A német predicatorokat, mint Würth úr majd lassan-lassan megcsípi és megkurtítják, mert ők is elszarták a kalapácsnyelet. Erről is egy értekezés kell, mégpedig egy classikus, kivált hazánkra nézve: Mely úton lehet a népeknek mind a természet, mind az ész parancsai szerint vérontás nélkül elébbmenni? – az értekezés címlapja. Én, barátom, ami engem illet, semmit sem tudok. Úgynevezett útítársam tán nem kap levelet, azonban meg fogja maga próbálni személyesen július elején. Igen-igen furcsa dolog ám az, barátom, hogy még a közönséges, szokott, legális útnak se cresztették kérését. Mindenesetre, ha látod, a legnagyobb, a legscrupulosusabb vigyázatot és figyelmet ajánlj neki minden lépésiben, minden beszédében, mert körül van véve, s legjobb barátjának látszó szomszédja is

Különben Morvában a mi dolgaink egy újítást kívánnak, s majd az egész 3 uradalmi gazdaságbeli tisztség változást fog szenvedni. S ha az meglesz, már jó előre preveniált [megelőzte] az én emberem, hogy ittlétem elmúlhatatlan szükség lesz; így hát magad is látod, barátom, hogy én semmit sem tudok, hanem a serpenyő inkább a nemre hajul.

Tegnap vettem a T[udós] Társaság titoknokától¹⁷ egy törlőt, amelyben 1. régi szavak kiszedését, 2. valami munkát kíván. Ad I[un]um én majd csak passive maradok, hacsak phoeníciai vagy chaldei szavakat nem keresek, ad secundum vederemo [majd meglátjuk], eredeti munkát az ember nem ráz ki gatyája ráncából, s oly aprólék históriával meg nem fognak elégedni. Azonban valaminél éppen ülök, s noha az más nyelven akart készülni, megtróbaljuk[!], hogy veszi az magát ki magyarul – azaz – wie wird es sich ausnehmen, úgy-é jó előadás? Ha valakivel beszélsz, barátom, aki az említett titoknak úrral öszvejön, kérlek, mondd meg neki, hogy azt a matematikus munkát, amelynek bírálását vagy inkább censurálását nekem szánták, valahogy általad adják fel, azt én szívesen álténézem még most, továbbá Isten tudja, mi lesz.

Ostrowsky¹⁸ írt tegnap Parisból, és igen szívesen tisztel benneteket, megtalálta barátjait s jól van. Azt írja, hogy tán egy kis időre Londonba megy, igen

¹⁵ Tamerlán: Timur Lenk (1336–1405) mongol uralkodó.

¹⁶ Monachium: München; Karl Philipp Wrede (1767–1838) bajor tábornagy.

¹⁷ Döbrentey Gábor (1785–1851) író, szerkesztő, 1831–1835 között az akadémia titkára.

¹⁸ Franciaországban élő két lengyel emigráns közül valamelyik: Jozefát Bolesław Ostrowski (1832–1834 között a Párizsban működő Dwernicki-féle Lengyel Emigráció Bizottságának tagja, mely 1832-ben köszönőlevelet juttatott el Ostrowski megfogalmazásában a magyar országyűlésnek) vagy Antoni Jan Ostrowski gróf (1830-as félkelésben a nemzetőrség főparancsnoka). Franciaországba való kijutását korábban Nagy Károly készítette elő és szervezte meg.

meglehet, hogy azon comitéc-val, amely (amint azt az újságokban olvastad) Campbell¹⁹ által a parlamentnek egy petitiót ad bé a lengyel dologban. A szegény igen szomorú, és sokat szenved, de baját az ő természetire hárítja, és csak a tanulásban reményli a komor gondolatok elhárítását, szomorúsága nyhülését. Én a filozófiát és a históriát ajánlottam neki, amely egyedül az ő lelkéhez és mindencéhez illik, noha se egyik, se a másik őt fel nem fogja vidítani. Azonban igen bajos azt állítani, hogy csak a víg ember boldog, én már sok szerencsétlen korhelyt csmértem, s azt találom, hogy a komor ér többet és tesz többet.

Servus, kedves barátom
 czerszer csókollak
 tiszteld kedvesed

Írd meg mindjárt, vetted-e ezen camelcont.
 13 Junius 832.

7.

Tudom, vetted már leveleimet, kedves Lackóm, s mérgelődöttél is már rajta eleget. Noha, barátom, én nagyon sajnálom, hogy azt neked írtam, mindamellett még egyszer megírnám ugyanazt, mert az igazságból egy szót se lehet levonni. Hogy én neked egy képrajzot nem küldök természeti nagyságban, annak az az oka, hogy mégse akarnám, hogy úgy járj, mint én (azaz oly nagyot pottyannál), másfelől meg, barátom, igen lelkiörömmel vevém észre, hogy a te szép és nemes lelked, melyet én sohase fogok eléggé s annyira szeretni tudni, mint az azt kívánja, érdemli, a mézet szereti, s csupán azt szereti szedni az élet virágjaiból. Itt fekszik, barátom, az én a természet eleibe vetett kesztyűm, s örökké fog az elkezdett (rég elkezdett) harc tartani. Már p. o. azt kérdelem, miért mutatja, fitogtatja, dicsekszi büszkén, elémbe veti megvetőleg, fordítja gúnyolva, hinti kacagva oly rakás ember azt, amit más felebarátja előtt rejt, dug, titkol, tagad? Nem átok-e ez, barátom? De csak tűrjünk.

A te szíves soraidban (18 Aug) a szegénység hijanját említed, s ez, amint mondd, itt bőven van. Érzelmeim, barátom, igen komorak, s a szóforgatást félbehagyom. Nincs szomorúbb, szerencsétlenebb szempillantatja a gondolkodó lénynek (ezek, barátom, mind régi históriák), mint azon kérdést fogja fel: Mire teremtetett a teremtetett? Mi az emberi nemzet célja? Mely feltételek alatt feleljen meg a természet törvényeinek? S ha, barátom, azon lelkierővel, amellyel – pluszmínusz – hasonlóink bírtak, mi bírunk, a kérdéseket megfejtjük, jön a leggrémítőbb kérdés: Miért nem egyez meg a valóság a feltételekkel? Feltételekkel, mondom, mert ha azok törvények (természeté) volnának, csak egyféle lehetne a következés is: boldogító. Ausztrália lakosi, barátom, nem többek még állatoknál. Afrikáé alig bújt ki a legnagyobb vadságból. Az ási lakos már az emberi, testi érzelmek kívánságainak eleget tud tenni. Európa népe a tudományok és mesterségek minden adományával él. Amerika egy része az emberiség minden jussait ki-

¹⁹ C. John Campbell (1779–1861) angol jogtudós, 1832-től államügyész.

fejttette s használja. Meg tudnád te nékem mondani, barátom, hol boldogabb az ember? Tán sophistának és vakmerőnek is tartasz, ha én a szembetűnő különbségek mellett is azt állítom, hogy mindenütt egyformán boldogtalan, különböző okokból boldogtalan. Ez egy más átok, barátom. Tűrjünk.

Mindazon ítélmény, mely vagy az individualitásból vagy a megfogó erőből származik, semmiesetre se alkalmaztatható az egész emberi nemzetre, és minden hasonlívány, melyet a népek közt teszünk, balítéletekre vezet. Itt, barátom, az egyes erő, az akarat, az iparkodás majdnem semmi (0), s az egésznek kell szükségképp (ez törvény) kifejlődni. Egészen más azon tekintet, barátom, amelyet a józan ész és elme kíván. Itt ezen kérdések forognak: Mely természetűek egy vagy más nemzetnek tetemes, őt leginkább nyomó (érezhetően, fájdalmasan) bajai, és miképp lehetne azokon segíteni? Már itt minden, még oly csekély segítség is nyom a társaság mértékén. Itt meg a nagy baj van, hogy 1. nem oly könnyű az orvosságot megtalálni, 2. kevés az orvos, és 3. az interessék [érdekcek] hatalmas játéka egy majdnem győzhetetlen valami.

Anglia, barátom, Európának ezen fényes példája egy batkával se boldogabb a mi szegény setét hazánknál, de az én tekintetem szerint sokkal boldogtalanabb. (Ez paradoxnak látszik lenni, de majd annak idejébe[n] okaimat s észrevételeimet elcélodom.) Ezen axiómát nyomba[n] követi egy másik. Hazánk sokkal közelebb áll egy jobb helyezéshöz, mint Anglia, és könnyebben juthat ennél egy neméhez az úgynevezett boldogságnak. De hogy ezen állítások egészen üresen ne álljanak, itt egy pár hasonlítást hozok elé.

Nemzetünk kifejlődésének mérhetetlen tére van. Anglia visszaesik.

A tudományok és mesterségek nálunk nagy haszonnal fogják a társaság minden kívánatait elégiteni. Itt már nincs mit előhozniok.

Anglia kereskedése és gazdagsága csökken, befolyása a kontinentális dolgokba lassan-lassan múl. Minden más ország nyer.

A magyar nemzet elnyomása történetbeli, az angolyé szisztematikus és tanult – még a nevezetes sajtószabadsága is hatalmasan dolgozott mindeddig azon és dolgoz is, és ha ezt úgy tudnák az uralkodók, mint én, azonnal béhoznák nálunk is.

Nálunk a sokféle vallás maga is nagy segéde lesz egykor a közönséges szabadságnak, itt az egy tökéletesen elnyomta előítéletével a lelkeket.

Az angoly aristocrata erő, mert értelmes; a magyar tudatlan és gyenge, az angoly meg nem szabadul tőle egyhamar, mert királya erő egybecértésben van avval, nálunk az aristocrata első inasa a királynak. Ez jó.

A magyar nem tudja, mi baja, s az égtől várja a jobb időt. Az angoly érzi fájdalmát, de nem tud magán segíteni; az egész világ látja, hogy az ily reformok által (ha minden esztendőben is jönne egy) még sok század kell, míg az angoly emancipálja magát, és a szegény ember azt gondolja, hogy Lord Brougham, Lord Grey, Lord Altorp, Lord Russel²⁰, meg tudja hány Lord majd neki készíti

²⁰ Lord Henry Peter Brougham (1778–1868) Anglia kancellárja 1830–1834 között; John Charles Spencer (Lord Althorp) (1782–1845) Anglia pénzügyminisztere 1830–1834 között; Lord John Russell (1792–1878) a Whig párt egyik vezetője.

a szalonnás pirítóst. Satis [elég] barátom, mert majd többet is mondok, mind [!] most akarnék. Ebből is megláthatod, miért vennék (a végesetben) a kontinenti kabinetok és minisztériumok (mint a Perier, Guizot &) oly szívesen mustrául az ángoly constitutiót. Azért, barátom, mert egy bizonyos módja az elnyomásnak. De Francországban már vége, örökre vége, minden ilyféle reménynek. A többi országokban még egy reservata lehetne.

Sejdítheted is egyszersmind, hogy miért szeretik oly bálványformán a mi hazánk nagyjai (kivált a publicisták) Angliát, s noha nincs elég szemüvegek, hogy mélyen tekinthetnének az idevaló dolgokba, mégis a külső fény – az ő naív kifejezések szerint a commod [kényelmes] élet (comfortable) – egy bizonyos nyugodalmas jövődő kilátása és a dolgok tartóssága, de főképp a castok (conditíók, helyezések) éles megkülönböztetése elég, hogy gyenge koponyájokat felforgassa. Így származnak azután a képtelen elmeccsapongások, hogy ezt, amazt bé lehetne hozni hazánkba, hogy előbb a második emeletet kell építeni, hogy noha minden rossz, ami nálunk van, azért a rosszat meg kell hagyni, hogy Isten tudja, mi mindent. Én valóban, barátom, semmit se találok, amit az ángoly társasági állapotból hazámba kívánnék – a tudományok s mesterségek az univerzumé –, hacsak a nép szorgalmát nem, ami úgy sem áltúthetető. A constitutióját, nem. Az aristocratiáját nem, vallását nem, pallérozottságát nem, ez durva és bántó. Szenvedelmét nem; a lelkes szíves jó érzés távol van tőle. Philosophiáját nem, ez speculativ, mint a vaddisznóé. Nevelésmesterségét nem, mert mesterség és calculus [számítás]. Kereskedését nem, mert őli a lélek nemes tulajdonit. Tudományait nem, mert a némettől jól távol van. Szépmesterségét nem, mert nincs. Mechanicáját nem, mert mozgonnyá teszi a természetet is. Nesze, vallásom. Azonban, kedves Lacikám, c[z] csupán csak neked szól, mert te értesz engem; másnak csakugyan az orra alá verném, hogy mi a személy és vagyon bátorsága, biztossága, ami itt egész tisztaságában, nálunk pedig a mesében van. Nem is azt döntögetem én, hogy minálunk jobb vagy rosszabb, vagy van-e, nincs-e; a szó a boldogságról volt, s azt nem szalasztottam el tekintetem alól. De elég a fecsegés, lássunk egyebet.

Ha egy Shakspeare-t találok, szépet, megkapod, Bruder [testvér], megnéztem ismét egyszerű, csendes emléket. Szintúgy örülök, hogy nem valami nagy pompás kőfaragás Canova-forma, mert nekem az is sok, ami van; bezzeg nem tudna Anglia mind valamennyi generációja meg pénzével is egy oly emléket állítani, mint ő maga, az öreg készítettett magának. Hagyjuk a köveket azoknak, akik különben meghalnának.

Az académiánkról, kedves Lacim, már szeretne a külföld valamit hallani, majd tán az egyik előlülő tekintetet szerez itt néki mély tudománya által. Megvallom, hogy valahányszor reá gondolok, mindig fáj a lelkem, hogy boldogtalan nemzetünk ebben se tudta a Camarillát elkerülni, s oly ocsmányon bukott bele az arisztokraták sebébe. Már gróf György²¹ is említette, hogy oly sok a paplag, s most te is olyformát mondasz, barátom; de az Isten adta, hát gróf György meg más gróf nem tudott arra vigyázni, hogy az ne történjen, amit nem szeret. A baj

²¹ Gróf Károlyi György (1802–1877) az MTA alapító tagja, gróf Széchenyi István barátja; 1832–1835 között pesti palotájának átépítése idején beutazta Európát.

már megvan, s elég nagy, hogy az egész épület összevetroskadjon, s ha már módot nem tudnak találni a tisztításra – én azonban egyet mondék gróf Györgynek –, tehát dolgoztassák őkelmeket, akik úgyis egyenlő tökélytel tudják s bírják a tudományok minden ágait. Hadd napszámoljanak ők grammatikákon meg a szótárokon, ez nekik való, és hagyják a nagyurak békével a geniust.

Némely setét órámban, barátom, anélkül is úgy tekintém ezen intézetet, mintha egy rossz lélek találta volna azt fel, hogy általa azt a kis számú tiszta lelket és eszt is megvesztegesse, megrongálja, mely még imitt-amott csendes árnyékban viola módjára virágzott, élt. Döbrenteinck írtam innen, mert tartoztam vele ígéretem szerint, nem gondolom, hogy tetszése szerint legyen az, amit írtam, de nem bánom meg.

Te, kedves Lacim, oly kegyes vagy magadat velem paralelbe [párhuzamba] tenned, amint az érdemetlen sociusról [társról] szólsz – ez egy közönséges és jó módja valakivel könnyebben túrtetni valamit. No, de barátom, azért az egyik mégsem kevésbé igaz és fájdalmas is reám nézve, ha ...

Csak annyit mondok én néked, kedves Lackóm, hogy ha valaha az én eszem meg találna érni, én annak haszonvételére nem vennék privilégiumot.

Tegnapelőtt vettem gróf Györgytől Edinburgh-ból levelet, s tegnapelőtt meg is írtam mindazt neki, amit leveledben üzentél, s a gazdaságot ajánlottam neki. Ő, barátom, mindenben gazdálkodik, csak abban nem, amit indulatai parancsolnak.

Hajóm innen 10-dikben indul, de én csak 13-dikba megyek utána Portsmouth-ba még a szárazon, elég lesz 25-26 nap tütájozni.

Kedves barátinkat, Marcit, Misit s Bajzát czerszer tiszteld, csókold. Ha te Bécsben voltál, az én Miskám meg már elutazott onnan, azt én szintúgy sajnálom, mint őmaga. Úgy örült szegény, kedves Misim reád, s most, amint hallom, maga után cepeli az a találós mese (másnak, de nem nekem), Miska igen helytelen tette, ha elment utána, mert minden conditiókon túlmegy, és azt, amit ő elmulaszt, soha gróf Károlyi neki vissza nem fizeti s helyre nem üti. Ugyé rossz kedvben vagyok, barátom?

Az Úr áldjon meg, kedves Lackóm, legjobb áldásával. Tiszteld kedveseidet
Servus

London 7 Sept 832

8.

London 1 Octob 1834.

Hogy vagy, édes Lacim? Szinte előttem állsz haragosan, tele bajjal és dologgal, szinte tudom, hogy építésed méreccel tölt. Gróf György nemigen ír, az uradalnak nem adminisztrálnak, a sok zsidó nem hágy békét, s lecsapván tolladat odahagyod Alracziát [?] és mész – orrod után.

Ha te itt lennél vélem, kedves Lacóm, én sokkal jobb' szeretném; noha némely kedves óráidat itt elvesztenéd, mégis találnál annyi időtöltést, hogy 3-4 hétig meg nem unnád Angyalországot. Én, barátom, majdnem oly hidegen vagyok

itt, mint akárhol – hol a lélek, a szesz vagy ész haladása nem éppen nagyon vagy éppen nem is szembetűnő. Oka nem, hogy negyedszer vagyok a csudák országában, mert tapasztalni – s látnivaló maradt és marad, de oka az én telhetetlenségem, mely az egész öklöt akarja, ha ujjat mutatnak. S így, barátom, ha a tudományok és szépmesterségek 1830 óta (első ittlétem) még csak meg sem is mocantak, a csudák igen a külső dolgokra ragadtak. Anglia egy új időszakasznak megy elibe az internal improvementek s internal communicationsok [a belső fejlődés és belső érintkezések] által. A vasutak curája majd az angoly vasfejét még keményebbé teszi, fülét a zörgés elfogja, szemét a gőz homályosítja, teste repülni fog, s lelke elalszik.

Miska, ki tisztel titeket, jól és kedvében van, majd meglássuk, mit fog beszélni, ha hazajön és mit tanult. Én gyógyíthatatlan vagyok, valamely elpiperézett gyermekként, ki sír, hogy anyja nem adja kezébe a holdat, hogy véle játsz hassék.

A M[agyar] T[udós] Társaság egy levele itt is elért, s azt kívánja, hogy mindenféle jelentést küldjön minden tag a titoknakhoz &c. Az Úr áldja meg a társaságot legjobb javaival s világosítsa fel, hogy üdvezüljön!!

Hogy és mint van Josephina²²? Tiszteli Savaskievicz, s majd ír néki. Helmecczy Mihálynak mondd meg, hogy órái készülnek, és majd a jövő év elején megérkeznek. Gróf György részére némely könyveket vettem, s majd annak idejében meg fogod őket kapni.

Servus, kedves Lacim

Jó egészséget, minden jót

Vörösm[artyt], Bajzát tiszteld.

9.

Fájdalommal adom tudtadra, kedves Lacim, hogy báró Wesselényi M[iklós] könyörgő levelet adott bé a királyhoz, hogy az ellene irányított akciót vegye vissza.²³ Fájdalommal mondom egyfelől, mert az ily tett által csügged hitelünk hazánkfiai karakterében közönségesen, de nagyot csökken az egyes és hozzánk közelebb álló lényekben. Reám nézve pedig a dologban semmi különöst nem érzek, mert nem látok semmit, amit előre nem tudtam volna.

Hiszem és tudom, hogy többek tanácsa folytott bé ezen lépésre, de a báró tulajdon szavai mondák, hogy az gondolkozásával nem ellenkez.

Ezt én nem tudtam s nem hittem, mert az értesítőben másképpen áll, eddig élte s a nunquam retro [soha nem hátrálni] másképp mutatták.

A lépés sebes volt, félelem s a sok összevgyűlt baj szüleménye, nem elég érett. Most már minden általlátja helytelen létét. Vén és ifjú; eszes és buta; mind egyaránt kárhoztatja, minden visszavonja magát s kerüli, mint egy pestiferát [veszc-

²² Bártfay Lászlóné Mauks Jozefina

²³ Báró Wesselényi Miklós ellen a kormány hűtlenségi pert indított 1835. május 5-én. Wesselényi Széchenyi és gróf Teleki József tanácsára felségfolyamodványt adott be az uralkodóhoz. Ebben védekezésének alapelveit fogalmazta meg.

delmet]. A bukás nagy, barátom, szörnyű, s az a másik út czerszerte jobb lett volna. Becsülettel veszni felséges (sublim), megalázva élni nyomor. A dolog mindennapivá, nyomorúvá vált.

Az írást olvastam, barátom – bár ne olvastam volna. Inconstitucionális úton törkedni constitucionális létre, nem út. Az ágyúk s katonák helyett egy darabka papiros veti térdre rebegve a kegyelemkérő hőst. Az írás tartalma nyomorú, rossz, az előadás és nyelv nyomorúbb, rosszabb; hallom, hogy a redactiót [szerkesztést] több jeles magyar oppositionalmember [ellenzéki] vezette, az Úr adjon nekik egy kis áldást.

Ez előtt, a most bényújtott előtt, gróf Széchenyi István csinált egyet, azt is olvastam; az a rossznál rosszabb, az alacsonynál alacsonyabb volt. Szegény hazánkra nézve, barátom, czen szomorú eset igen gyászos. Gróf Széchenyi és Compagnie dühösen törtek s törnek ki báró Wesselényi ellen, hogy minden előmentet gátolt, rontott, semmivé tett. Mások, kik nem éppen a juste milicu-hez tartoznak, nem merik pártolni, mert egyfelől nem az ő emberek, másfelől ők se amannak emberei. A másik túl, a németmagyarok egy cseppet sem bánják, ha egy közülük elpártolt, elidegenedett, természetelleni tag valamely chirurgica operatio [sebészeti műtét] által elpottyan. A legközelebbi következés az, hogy elhallgat az egész ország, s ha sóhajt, sír vagy zokog, tehát a pincébe fog bújni. Megy, ameddig mehet, a rák eszi, míg lesz egészséges húsa, s vész. Vész, barátom, elkerülhetlenül, ha az aristocratia marad képviselője, marad pártfogója, ha nem tud magától mozdulni, állni, menni. Ha azok, barátom, kik törvényt akarnak, a törvényes utat kerülik, és a kegyelemhez folyamodnak, nemde a kés alá viszik-e a haza nyakát? Szomorú lecke, gyászos tapasztalás!

Ezer meg czerszer, többször, szünetlen te vagy előtttem, kedves Lacim, ki a te tiszta lelkeddel állsz mint hazafi, barát és ember; a te meleg kebledben hordod a jónak szerelmét s egész cránta. Előttem állsz fájdalommal, érzelmeciddel.

Az Úr áldjon meg,
megmarad

Károlyod

2 Aprilis 835.

4-dikén éjjel 12 órakor

Senki sem akarja magára vállalni az írás bényújtását, és irtózik tőle. Senki sem várja a könyörgő levél jó következtését, de ki-ki azt gondolja, hogy az mindaddig félretétegetik, míg a per elkezdődik, s azután fogják használni, amint a per folytatában látni fogják, hogy áll szembe velök az igazság s férfúi erő. De előre is tudni lehetett volna, hogy azon könyörgő levél éppen annak megy kezze közé, ki az üldözést intézi; s ki-ki láthatja már elég nyilvánvan, kinck szeme van, hogy nemcsak semmi nem változott, de az egyes-egyes önkény korlátlan hatalommal állott cél, s hogy semmi sem történik czen egyes önkények nélkül, vagyis inkább csak az történ, amit azok akarnak.

Néhány óra múlva én Posonba megyek ezen dolgot valamennyire elintézni; misszióm csak a bényújtás módját célozza s némely környülményeket a további hozzátartásra nézve, de el nem fogom mulasztani tulajdon gondolatimat előterjesztetni, s iparkodni fogok rá venni b[áró] W[esselé]nyit, hogy az írást visszahúzza, még megmentheti lelki üdvösségét. Holnap Posonban még ideírom, mit tudok, addig is Isten véled.

2 óra délután Posony 5.

Megyek vissza, barátom, minden különös következés nélkül.
Az Úr áldjon meg.

10.

16-dik Juliusban utaztam Komáromba, kedves Laci, s a gőzösön találtam Kries bécsi kárpitost, kinek adám leveledet. Mindjárt ma hozzáküldék megkérdeztetvén, hova kurvannyába tette a levelet. Azt válaszolja, hogy a nagy háznál a kapusnak adá 17-dikben reggel, mert téged hon nem lelt. A kapus pedig még szemé láttára egy más embernek (postalegénytek, mint a számár mondja, hiheti, hogy Mathicsel[?] volt) adá, ki azt hozzád vitte. Ezen levélben volt egy más Helmczynek szóló, ebben egy társalkodói cikkely²⁴ [...]felírással. Kérlek, nyomozd ki, ha lehet, a levelet, ha nem lehet, hát máskor őrizkedni fogok valakinek levelet adni kezébe.

Koch úrral majd rendbe jövök, a 250 f-ot mindenesetre megtérítem gróf Györgynek és itt a pénz[...] javára leteszem.

Té, kedves öregem, módról meg okosságról szólasz, mintha istentudja hány gyermeked volna. Az, ki a „szar a világ, tők a tromf” gyakorlati jelentését megismerte, nem sokat gondol a módról meg az okosságról. Ha valakit 5-6 év alatt meg nem ismertünk, többé nem fogjuk, de ha megismertük és változását képzeljük, önmagunk hosszú füleit csóváljuk vagy inkább vagdaljuk.

Té a T[udós] T[ársaság] gyűléseihez hívsz? Mi a manót csináljak én ott? Nincs időm rá. Értekezést mindegyikünk tud ülepéből kirázni, de kérdés, ki emészt meg? Majd ha nyilván láthatni, mit céloz a gyülekezet valót, szépet, jót, nemeset és nagyot, s mit következtet a cél, majd akkor – majd.

Isten veled
Károlyod

28 Aug 1837.

Olvasod a Hírnököt?²⁵ Olvastál semmirekellőbb, durvább, gyalázatosabb, ostobább, részegebb, kocsisosabb, becsstelenebb, rabszolgább, káplárpálcább, pin-

²⁴ Társalkodó: a Jelenkor című lap melléklapja 1832–1840 között.

²⁵ Hírnök: politikai hetilap, 1837–1845-ig jelent meg, szerkesztője Orosz József, majd Birányi Ákos volt. 1837. augusztus 25-i számában Csaplovics János cikke jelent meg a sajtó- és szó-lásszabadságról.

térlegényebb, büdösebb, disznóbb, muszkább, profuntos-pálinkásabb, esztele-nebb, nyavajásabb, éhenhalásosabb, mászkálóbb, veszettkutya, irtóztatóbb, okádástindítóbb, fertelmesebb, alábbvalóbb, szarbanfetrengőbb, infámisabb cik-kelyt, mint ez a sajtó- és szólásszabadságról? Vajon a nyomtatás feltalálásától fogva szarott-e ilyes valamit s utálatosabbat valamely kolerában nyögő boldogtalan? Oh, papiros, papiros, de ostoba juhtermészettű vagy!

11.

Kéntelen vagyok, édes Lacim, téged egy kissé (tulajdon dolgomra nézve) untatni, mert a tárgy bizontalan állása semmi örvendetest nem mutat. 1836-ban, midőn m[é]lt[ósá]g[o]s gróf Károlyi György úr agyiptusi útjából visszatért, és gróf Zichy társaságában nálam ásványgyűjteményemet megnézte, az úgy megtetszett őm[é]lt[ósá]g[á]n[a]k, hogy azt bírni kívánta, és egyszermind megegyezésem következtében arra kért gr[óf] Zichy előtt, hogy az egész gyűjteményt, mint van, pesti házába küldjem, hol a könyvtárában annak helyt adni fog. Én a gyűjteményt 1837 elején le is küldöttem, tudósítván erről őméltóságát, ki akkor Parisban volt.

1838 elején a víz ezen gyűjteményt megrongálta.²⁶

A m[é]lt[ósá]g[o]s gróf 1836-tól fogva ezen gyűjteményről soha, sem szóval, sem írásban említést nem tett, sem ára miatt nem tudakozódott.

Koch úr, ki eleinten gyakorta szólott arról, hogy az ásványgyűjteményhez szükséges almáriumokat megrendeli vagy már meg is rendelte, újabb időkben a tárgyról mélyen hallgatott.

Tc, barátom, a dologba avatkozni sohasem akartál.

Mindezeket egybevévén azt kell szükségesséppen következtetnem, hogy a m[é]lt[ósá]g[o]s gróf ezen gyűjteményt megtartani nem szándékozik, s tán annyival is inkább nem, mert tán a víz tetemes kárt tett benne.

Kérésem tehozzád, édes Lacim, tehát abban áll, hogy lennél oly szíves engem azon becsületes úriemberhez utasítani, ki a víz után oly szíves volt az ásványokat szárogatni, kitől azután megtudhatom, mely állapotban vannak most ezen példányok; lehetne-e azokat még valamelyik tanító intézetnek úgy ajándékozni, hogy a tanulók belőlök némi hasznot húzhassanak, vagy egyenesen el kell vetni? Azon költségeket, melyeket te, barátom, a levitel, elhordás, szárogatás sat-ért a m[é]lt[ósá]g[o]s úr pénztárából kértél, természetesen tartozom megtéríteni, s ezen tekintetből kérlek, közöld velem a költségek összesét.

Ne neheztelj, kedves Lacim, ezen kérelmemért, tudod, nincs ember Pesten, kihez e dologban folyamodhatnék.

Tisztelem kedvesedet, öllelek

Károlyod

Bécs 8 Sept 838.

²⁶ 1838. március 13-án a megáradt Duna áttörte az ideiglenes pesti és a váci gátat. Március 15-én a kétfelől érkező áradat összecért, s nagy pusztításokat végzett Pesten.

12.

22 Octob 838.

18-diki szíves soraidat, kedves Lacim, tegnap vettem s köszönöm.

Mit az ásványgyűjteményről szólasz, nem éppen üdvességes reám nézve, sem pedig a m[él]t[ósá]g[o]s grófra nézve, közelebbről tekintvén a dolgot.

Ha a gróf úr becsü szerint kívánta volna tőlem azt megvenni, sokkal alkalmasabb lett volna a gyűjteményt itt, Bécsben, míg az én ládáimban voltak a példányok, épen, gyönyörűen, tisztán és újdonsújan megbecsültetni. De hiába, nem akarom a dolgot fecszegetni és számtalan oldaláról tekintgetni, mert legkisebbet sem vezet célhoz, mert 1838 nem 1830, 1831, 1832, 1833, 1834, 1835 és 1836, hanem simpliciter 1838! Én is úgy, barátom, mint sok ezer meg ezer atyámfia, csak ostobaságom bűnciért lakolok, s a sok nyaklé, oldaldöfés sat. úgy elkeményítették érzelmeimet, hogy a legnagyobb béketűréssel szenvedem a jövőket, mint mindannyi természetes következményeit említett ostobaságomnak. Meg kell mindemellett vallanom, hogy sokkal inkább szerettem volna, ha gróf Károlyi György úr őm[él]t[ósá]ga a mostani expedins [kibúvó mentség] helyett egyenesen kijelentette volna – mint azt jelölém –, hogy a gyűjteményt bizonyos és több okoknál fogva meg nem tartja; ez most késő, és a gróf úr mostantól fogva a gyűjteménynek teljes és változhatlan birtokú ura, s avval tetszése szerint rendelkezhetik.

A mai postával írom meg a tisztelt gróf úrnak, hogy a gyűjtemény, mint most van megázva és béporozva, őtet illetvén, semmit sem ér, mert neki csinos és kitűnőleg szép gyűjtemény kellett, milyen ez csak fuit [volt]. Hogy továbbá én sem kárpótlást nem kívánok, sem pénzbeli áldozatot részéről, hanem a kárt egyedül magam viselvén a gyűjteményt neki átengedem, megjegyezvén, hogy nevében azt tán a M[agyar] T[udós] Társaságnak ajándékozhatná, mely Társaság a jobb és nem romlott példányoknak bizonyosan hasznokat fogja venni.

Így a tárgyat, reménlem, tisztába hoztuk, s többé felőle szólni nem kívánok.

Az Úr áldjon meg, barátom

Károlyod

13.

Amit öreg Waltherr monda, a[z] tökéletes igaz, kedves barátom; (s úgy vélem, hogy csak modus loquendi [beszédmód], amit, barátom, mond, hogy azt nem hiheti) levelébe[n] azt írta, hogy megharagítottam, ha ez is csak szólásmódja volt, úgy izenetem örömmel visszaveszem. Ha valaki bennünket becsülésére indított vagy inkább kényszerített, mert a becsülés oly valami, amit önkénnyel senkinek nem adhatunk, senkitől nem vehetünk el –, munkáját oly könnyen el nem ronthatja, ezt nem egy vagy más tulajdonságának változása, nem az, hogy p. o. ítélete vagy véleménye a miennkel nem egyez, hanem csak erkölcsisége változása vagy egész elvesztése – egyszóval egész lénye felfordulása semmisíthetné.

Barátomat én mely mértékbe[n] becsülöm, becsülhetem, azt itt olvasni nem kívánja, mert érzi. Barátom tőlem a hitel végett, anélkül, hogy tulajdon vélemény-

nyét adná, elégítetelt kíván, s így engem megbántónak tekint. Soraiból azonban észrevésem, hogy a szóban lévő munkát²⁷ – vagy annak irányát, az Emberiség lehetőségekének előmozdításával s így nemzetünk előmenetelével szoros egybeköttetésbe lenni tekinti: S eszerént a kihívást elfogadom.

Az emberi nemnek tökéletesedése nem lehetséges, de valósága magyarázza létünk enigmáját, ő ad munkánknak irányt, indítja vizsgálatainkat, hogy bizonytalanságunkba[n] magukat[!] fenntarthassuk, feleszmélkedhessünk bátoratlanságunkból. Annak, aki ezen véleményével nincs, a társasági rend, ami nemcsak az embert, de az univerzumot is egybetartja, nem egyéb, mint egy azon ezer meg ezer történetbeli szerkeztetések közül, egy azon ezer több vagy kevesbé mulandó alkotmányok közül, mely egymást szüntelen semmivé teszi s felváltja anélkül, hogy valami tartós megjobbítás következhetne belőle. Csak ezen systéma ment meg egy tökéletes romlás elmúlhatatlan jövődjétől, mely erőlködésünknek emléké se, előmenetelünknek még nyomát se hagyja. Egy fizikai veszély, egy új vallás, egy vad nép bérontása vagy néhány századokat tartó elnyomás kiírhatja nemünkben mindazt, ami őt nemeseíti, azt, ami őt egyszersmind felvilágosodtabbá, szerencsésbé és erkölcsösebbé teszi. – Hiába beszélnek nekünk szabadságról, világosságról, bölcsességről; lábaink alatt feneketlen mélységek nyílódnak, kebelünkben gazak válhatnak, s még könnyebben válhat uralkodásunk módja tirannusivá. Ha az ideába[n] nincs „emberektől független tartósság”, zárjuk el könyveinket, mondjunk le vizsgálatainkról, szabaduljunk fel hasztalan áldozataink alól, s legfeljebb azon hasznos és szép mesterségeket űzzük, amelyek egy remény nélkül való életnek jobb ízt adnak, s a jövő nélkül való jelent egy szempillantatig felcifrázzák. Csak nemünk előrehaladó tökéletesedése tartja össze a generációk közt lévő közlést – egyetértést. Ezek, egymáshoz ismeretlen, gazdagodnak, s oly mélyen van ezen vigasztaló vélemény az emberbe oltva, hogy mindegyik mulandó generáció jutalmát a messzelévőnek – mely egykor hideg hamvait tiporja – becsülésében keresi s lel. Ezen szisztémába az emberi eszmék egy örökös gyűjteményt képeznek, ebbe ki-ki a maga részét leteszi, s bizonyos abba[n], hogy ezen elveszhetetlen kincsből semmi hatalom nem rabol. Így a szabadság s az igazság barátja a jövő századoknak hagyja az ő legbecsesb részét, s azt oly szent helyre teszi, ahová az azt félremagyarázó tudatlanság s az azt üldöző elnyomás, az alacson s vad indulatok nem férhetnek. Az, aki a gondolkodás által csak egy princípiumot is feltalál, kinek keze csak egy igazságot vont is, éltét az a Nép vagy a Tirann kényére bízhatja; ő nem élt hiába, s ha az idő még „csekély éltét jelel” nevét is eltörölte, rajta marad az ő gondolata az el nem romolható egészen alkotmányán.

Ami az emberi nemzetről igaz, az annak „tán nem a legcsekélyebb” részéről is az, kedves barátom, de mely parányi viszonyban áll ezen igazsággal a Hitel című könyv? Mely semmiségig tűnik ő azon könyvek mellett, melyek századokon keresztül a világ törvényadói maradtak? Valóban – ha ezen könyv akármely nemzet literatúrájába[n] mint tudományos vagy csak meggondolt munka is helyt lel –, azon nemzet literatúrája szánakozást indít. Célja a munkának szép, több mint

²⁷ Gróf Széchenyi István: Hitel. Trattner-Károlyi, Pest, 1830.

szép, nemcs. Az író magával egy helyezésbe lévőkhöz szól, őket – hibájukat fátyol nélkül mutatván – jobbra serkenti. A hazának javát, dicsőségét szívből óhajtja, cselekedettel is elősegéli; a hazafiak becsülését a szó legszorosabb értelmébe[n] megérdemli – noha az enyim itt keveset nyom, tőle azt meg nem tagadhatom – több hozzá hasonlót kívánok hazánknak.

De ha a Hitelt a literatura, az ész és a férfiúi rény [erény] parancsai tekintébe veszem, azt a szív érzelmei nem védelmezhetik.

Hogy a könyv foglalatja címének meg nem felel, azt ki-ki tudja. Hogy a munkának systémája nincs, említeni szükségtelen; mely chaosz egy, a hitelről való értekezésbe, a szűk csizmától fogva a szakácsokon, a szépmesterségeken, a tudományokon az uralkodás módjáig könnyű elmével keresztülfutni, a legalacsonyabb dolgokat a legszentebbekkel öszvetenni és a szakaszokat oly csmérettekkel, tapasztalásokkal, sőt maximákkal és példabeszédekkel bétölteni, amelyek a céltól csak távoztatnak. Az egész egy oly furcsa camelcon, hogy akármely exotikus cím is reá illett volna. Úgy vélem, Egy pár szó hazámfiához; Különbféle értekezések, tanácsadások & illendőbb címek volnának.

Némely imitt-amott elszórt princípiumok több figyelmet érdemlettek volna. A más nemzetekről ejtett ítéletek többnyire egyoldalúak. Raphael munkái lehető megítélése el van véteve. Goethéről tett szoros ítélete német bűzű. A nevelésbe béhozandó gymnastika, teatrom, ifjúkori esés & a komor gondolkodó helybehagyását nem fogja várni. Az ész definitiója merész enyelgés. A cosmopolita szó értelme el van csavarva: ha Wiélandot, Voltairc-t, Rousseau-t s Herdert nem kérdeznénk is, eléggé szól a világhistória, az, amit az író sárba húz, az önszeretet s haszonlesés csúf bélyegével süt; az emberi lény legfelsőbb polca, ebbe[n] van az, ami oly kevés teremtvényt emel miriádokon s századokon felül, ebbe[n] az, ami az embert az Istenséghez közelíti; – aki ezt nem érzi, korántsem érti még, mit tesz Ember. Fenelon azt mondja: „famíliámat (nemzettségemet) többre becsülöm magamnál, hazámat famíliámnál, de többre hazámnál az emberi nemzetet. S én is, barátom, Chateaubriand eleibe tészem Constantát²⁸, ez eleibe La Fayette-t, Washington-t, Bolivart, ezek eleibe Canningot. De szóljunk az egészeről.

Mely nevet adjak én azon törekedésnek vagy akaratnak, mely által az író hazánk töredékenységeit s fiai hátramaradását a hitel híjából próbálja következtetni? Mely erőltetés a mesterségek, a tudományok, a nevelés, a nemzetiség híját a hiteléből magyarázni? Lehetetlen, hogy ismértlen lenne az író előtt, amit sok európai józan ész s nem mától fogva jól tud. (Berzeviczyt, Gullmannt, Kemert, Maltebrunt²⁹ & – haszonnal olvashatni.) Mely okok vezethették az író t ezen útra? Az egyenesség nem. Ha az, aki a körülállásokhoz szabja magát, s ahogy lehet, úgy akar használni, az az igaz bölcs, de ha azt mellékes utakon s tekintetekből teszi, tekervénycs bölcs, s becsületet ne várjon. Ha időnkbelick az igazságot hallgatni nem akarják, majd akarja a jövőendő: ha censuránk a világosságot kerüli, azért mi setéséget szeressünk?

²⁸ Benjamin Constant (1767–1830) francia társadalomfilozófus, író.

²⁹ Berzeviczy Gergely (1763–1822) közgazdasági író; Konrad Maltebrun (1775–1826) dán földrajztudós.

Nem a hitel híja, barátom, de az Isten teremtvényét gúnyoló feodalitás, constitutióink gótikus, nevetséges ruinája [romja], jó törvények híja s főképp hazánk coloniális vagy provinciális igazgatása módja, annak betegségei. S ha az orvoslást nem az elsőnél kezdjük – a piramist mindég a hegyre tesszük –, de úgy természetesen fognak következni a neveltség, a munkásság s azután a hitel. De mely lélek szállta meg az írókat, amidőn nem pirul ott dicsérni, hódolni, ahol a szabad lélek tortúrán van, s az emberiség géniusa könnyeket hullat? Mely okból hízelkedik ott, hol a magyar szív század óta vérzik? Vesse szemét a múlt 32 esztendőre – kezét a szívére: mi történt hazánk javára? Vagy inkább mi nem történt annak elnyomására?

Servus

[Keltezés nélkül]